

واکاوی مؤلفه‌های دوستی از منظر امام علی علیه السلام

محمد مهدی کریمی نیا^۱، رضوانه قاسمی^۲، مجتبی انصاری مقدم^۳

^۱ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (نویسنده مسئول)

^۲ دانشجوی کارشناسی علوم قرآن و حدیث دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

^۳ دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه میبد، پژوهشگر و مدرس دانشگاه

چکیده

دوست واژه پرکاربردی است که به معنای همراه و همدم است. در قرآن کریم توجه خاصی به این لغت شده است و هرکجا که خداوند می‌خواهد در باره عشق و دوستی صحبت به میان بیاورد از (محبت) استفاده می‌کند. درآیه ای نیز می‌فرماید: و الذین امنوا اشد حبا لله؛ و کسانی که ایمان آورده اند محبت بیشتری به خدا دارند. و در قرآن تنها به دو نوع دوستی اشاره شده است: ۱- دوستی صحیح یا آسمانی و حقیقی ۲- دوستی زمینی و مادی. و این موضوع را از منظر امام علی (ع) بررسی کردیم و با راهکارها و پندهای حضرت آشنا شدیم.

واژه‌های کلیدی: محبت، همدم، دوستی، دوست خوب، ضرورت دوستی، اهمیت دوستی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

یکی از عواطف و احساسات انسان که امام (ع) در تربیت دینی از آن سخن به میان می آورد محبت است. هدف از نوشتن موضوع حاضر، شناسایی رابطه محبت با زندگی انسان همچنین اهمیت و ضرورت دوستی در روابط اجتماعی می باشد. بدین جهت سراغ یکی از بهترین و کامل ترین کتب از امام علی (ع) می روم. کلام امیرالمومنین (ع) مادون قرآن و ما فوق کلام بشر است. از بزرگ ترین ضرورت های زندگی، نیاز به دوستی با دیگران است. در اسلام نیز به رفاقتی که بر ضوابط دینی مبتنی باشد، به دیده احترام نگریسته شده و درباره دوستی و انتخاب دوست خوب، سفارش های فراوانی گردیده است. امیرمؤمنان علیه السلام در کلامی می فرماید: «هر که دوستی ندارد، همانند انسانی است که مهم ترین اعضای خود را از دست داده است» (غررالحکم، ج ۲، ص ۷۲۳). نیز از آن حضرت است که: «ناتوان ترین مردم کسی است که نتواند دوستی برای خود انتخاب کند و ناتوان تر کسی که دوستی را که به دست آورده، از دست بدهد» (نهج البلاغه حکمت ۱۲).

آزمایش پیش از دوستی

با توجه به تأثیر فراوانی که دوستان در زندگی انسان دارند، دقت در گزینش آنها، امری ضروری و لازم است. از این رو، پیشوایان هدایتگر، آزمون دوست را پیش از انتخاب لازم دانسته اند. امیرمؤمنان علیه السلام می فرماید در برگزیدن دوستان، آزمایش را مقدم بدار» (غررالحکم ج ۲، ص ۵۴۱). نیز فرموده است: «کسی که (در آزمایش حساب شده) از دوست خود، اطمینان و استقامت در دین و دوستی در راه و رسم زندگی ببیند، دیگر نباید به سخنان این و آن توجه کند» (پیشین، ص ۶۹۵).

دوری از رفتارهای نادرست

بعد از پیدا کردن دوست مناسب باید از رفتارهایی که باعث رنجش و دوری می شود خودداری کرد و در صحبت هایمان نهایت احترام و ادب رعایت شود. همچنین از غیبت کردن و دروغ گویی به یکدیگر خودداری شود تا رابطه به طور سالم و در کمال آرامش ادامه یابد. نکته مهم تر این است که نباید در دوستی افراط شود تا صحبت ها و ملاقات هایمان خسته کننده و تکراری نشود زیرا در این صورت محبت از میان می رود. رفتارهایی مانند فخرفروشی، حسادت، بی وفایی، بدگویی، بخل، بداخلاقی و ... پایه های دوستی تضعیف می کند. امیر مؤمنان علیه السلام می فرماید: «به خشم آوردن و شرمندگی ساختن دوست، مقدمه جدایی است» (نهج البلاغه، حکمت ۴۸۰).

دوست باید چگونه باشد؟

دوست واقعی مانند آینه، هم خوبی ها را نشان می دهد و هم بدی ها را؛ آن هم به همان اندازه واقعی اش، نه کوچک تر و نه بزرگ تر. دوست خوب نیز همواره نقاط قوت و ضعف انسان را بازگو می کند، تا قوت ها را تقویت و کاستی ها را از میان ببرد و به این صورت، مسیر رشد و کمال را بییماید. دون شک دوستی که اشتباه دوستش را به او تذکر ندهد و به راهنمایی اش نپردازد، او را از گمراهی باز نداشته است. همچنین، دوستی که نقاط قوت و خوبی ها را بیش از اندازه بزرگ جلوه دهد،

دوستش را گرفتار خودبینی و غرور می کند. بر این اساس، باید در دوستی با چنین افرادی تجدیدنظر کرد. «امیرمؤمنان علی علیه السلام می فرماید: «دوستدار تو، تو را از بدی باز می دارد» (غررالحکم، ج ۱، ص ۸۹). و در حدیث دیگر می فرماید: «هرکس عیب تو را بر تو آشکار سازد دوست توست» (نهج البلاغه نامه ۳۱).

دوستی، ضرورت اجتماعی (با چه کسی دوستی نکنیم؟)

دوستی و دوست یابی، ضرورتی اجتماعی است و به همین دلیل، اهداف و شرایطی نیز دارد. از نگاه نهج البلاغه، نمی توان با هر کسی دوست شد؛ کسانی مانند اشرار، افراد فرومایه، دنیاطلب، دروغگو، پست، چاپلوس، بخیل، فاسد، عیبجو، سخن چین، احمق نادان و منافق، شایستگی دوستی را ندارند امام علی (ع) می فرماید: «با چاپلوس رفاقت نکن که او با چرب زبانی، تو را اغفال می کند و کار نادرست را در نظرت درست جلوه می دهد» (نهج البلاغه حکمت ۲۹۳). «از دوستی با دروغگو بپرهیز؛ زیرا دروغگو چون سراب است، دور را نزدیک و نزدیک را دور می نماید» (نهج البلاغه، حکمت ۳۷). «از دوستی با افراد فاسد بپرهیز که بدی و زشتی شان همیشگی است» (نهج البلاغه نامه ۶۹). همچنین در حکمتی از حضرت می خوانیم که «از دوستی با نادان بپرهیز؛ زیرا می خواهد به تو نفعی برساند، ولی زیان می رساند» تمام این احادیث نشان دهنده اهمیت روابط دوستی و میزان اهمیت شان در اجتماع می باشد، و بی شک اگر هریک از این سخنان رخ دهد خسارت های زیادی برای فرد برجای خواهد گذاشت. به همین سبب می بایست در انتخاب هایمان نهایت دقت را به خرج دهیم تا از آفات دوست نامناسب در امان بمانیم.

دوستی های جاویدان

انگیزه انتخاب دوست، رابطه مستقیمی با مدت دوستی دارد. هر گاه دو نفر برای خدا و خدمت به یکدیگر دست دوستی به هم دهند، روز به روز دوستی آنها تقویت می شود و استواری بیشتری می یابد، ولی زمانی که افراد فقط منافع شخصی و مادی خودشان را در نظر بگیرند، پیوند دوستی شان با یکدیگر سست و ناپایدار می گردد. امیرمؤمنان علیه السلام می فرماید: «دوست، کسی است که تو را با جانش نگه دارد و بر مال و فرزندان و خاندانش برگزیند» (غررالحکم، ج ۱، ص ۸۹). و در نهج البلاغه می فرماید: «رفیق، خوب نیست، مگر کسی که در مواقع تهی دستی و در غیاب و حتی پس از مرگ نیز دوست خود را یاری و اسرار او را حفظ کند» (نهج البلاغه حکمت ۱۲۹).

رفیق ناب کیست؟

به راستی چه کسی میتواند ادعا کند که دوست خوبی است؟! برای اینکه رفیق نابی باشیم چه عواملی را رعایت کنیم؟ از منظر اسلام و امام شیعیان اصل دوستی چیست؟ و چه ویژگی هایی دارد؟ از برجسته ترین ویژگی های دوست خوب و واقعی، آن است که با انسان، یک دل و یک رو باشد و هنگام نیاز، او را رها نکند. در گرفتاری به کمکش بشتابد و در غم و شادی و راحت و رنج، با او هم دردی و مشارکت کند. حدیثی از امام علی علیه السلام در این باره نقل است: «لَا يَكُونُ الصَّدِيقُ صَدِيقًا حَتَّى يَحْفَظَ أَخَاهُ فِي ثَلَاثٍ: فِي نَكْبَتِهِ وَ غَيْبَتِهِ وَ وَفَاتِهِ» (نهج البلاغه، حکمت ۱۳۴). دوست، هرگز دوست نخواهد بود، مگر آنکه در

سه موقعیت، دوستش را نگهبان و پاسدار باشد: یک: در رنج و گرفتاری به کمکش بشتابد؛ دو: آبروی او را در غیاب او حفظ کند و سه: پس از وفاتش، با یادکرد او و استغفار برایش، به او نیکی کند.

کلام حضرت علی(ع) محمد حسام خسوفی را به سرود این شعر وا داشته است:

تو را گر دوستی باشد موافق	سه خاصیت در او موجود باشد
نخستین آنکه اندر غیبت دوست	نگوید آنچه او را خوش نیاید
دوم آن است کاندر حال عُسرت	به جای او جوان مردی نماید
سه دیگر آنکه بعد از مرگ آن دوست	به هر حالی که باشد، یادش آید
چو دانی کاین سه خاصیت ندارد	چنان کس، دوستداری را نشاید..

دوست خوب، با ادعا و شعار شناخته نمی شود و باید در فراز و نشیب های زندگی که جوهره اشخاص در آنها نمود می یابد، دوست واقعی را شناخت. از این رو، اساس انتخاب دوستان شایسته باید معیارهای اخلاقی و انسانی باشد و به هر کسی نباید اعتماد کرد.

امیرمؤمنان علی علیه السلام می فرماید: «الطَّمَأْنِينَةُ إِلَى كُلِّ أَحَدٍ قَبْلَ الْأَخْتِبَارِ عَجْزٌ؛ اطمینان و اعتماد کردن به هر کس، پیش از آزمودن، [نشانه] ناتوانی است» (نهج البلاغه، حکمت ۳۸۴).

باز از این امام بزرگوار روایت می شود: «حَسَدُ الصَّدِيقِ مِنْ سَقَمِ الْمَوَدَّةِ؛ حسدورزی دوست، از ناسالم بودن دوستی است» به هر حال، دوست گزینی پیش از آزمون و شناخت، امری ناستجیده و مایه پشیمانی است. پروین اعتصامی می گوید:

پروین! نخست زیور باران، «صداقت» است
باری، نیازموده کسی را مدار دوست

انسان باشعور و آگاه، اگر به شناختی خوب از دوستش برسد و به او اعتماد کند، دیگر به سخن چینی و بدگویی دیگران از او توجهی نمی کند و دل خویش را چرکین نمی سازد. البته اگر شناخت کاملی از کسی نداریم، باید در سخنان و توصیف هایی که درباره او گفته می شود، تأمل و دقت کنیم، ولی اگر فردی را به نیکی و تعهد و پاکی شناختیم، به راحتی نباید به حرف های دیگران درباره او گوش تأیید بسپاریم. علی علیه السلام در کلامی گهربار می فرماید: «مَنْ عَرَفَ مِنْ أَحِيَةٍ وَثِيقَهُ دِينَ وَ سَدَادَ طَرِيقٍ، فَلَا يَسْمَعَنَّ فِيهِ أَقَاوِيلَ» (نهج البلاغه خطبه ۱۴۱). کسی که از برادر دینی اش، دین داری و درستی را بشناسد، پس دیگر به سخنان این و آن درباره او گوش فرا ندهد.

آن حضرت در سخن دیگری درباره شیوه رفتار با دوستان شایسته چنین توصیه می کند: آن گاه که برادرت [و دوستت] با تو قطع رابطه می کند، تو با او بپیوند. وقتی او از تو قهر می کند، تو با وی مهر بورز و به او نزدیک شو. هرگاه او به تو بخل می ورزد، تو بذل و بخشش کن. هر وقت او تندی نشان می دهد، تو نرم باش و هرگاه او خطا می کند، عذرش را بپذیر و چنان باش که گویا تو غلام او بی و او صاحب نعمت بر توست. (البته) مبادا اینها را در غیر جای مناسب انجام دهی یا چنین لطف و بزرگواری را با نااهل داشته باش (نهج البلاغه نامه ۳۱).

شناخت حق دوست و ادای آن و پای بندی به قانون دوستی، گوهر نفیسی است که از آن، به معرفت یاد می شود. سعدی می گوید:

لاف یاری و برادرخواندگی

دوست مشمار آن که در نعمت زند

در پریشان حالی و درماندگی

دوست آن باشد که گیرد دست دوست

امید است بتوانیم برای دوستانمان، دوستان خوبی باشیم و همچنین دوستانی از جنس طلا برای خودمان انتخاب کنیم و سخنان امیرالمونین را سرلوحه زندگی قرار دهیم.

نتیجه گیری

یکرنگی، فریاد رسی و حافظ آبرو بودن، از ویژگی های یک دوست خوب و شایسته به شمار می آید پس هرگاه بنا بر اصول محکم عقلی و اعتقادی به کسی اعتماد کردیم، هرگز به سخنان دیگران درباره او اعتماد نکنیم. موضوعی که به آن پرداختیم از اهمیت بالایی برخوردار است زیرا نه تنها در زندگی فردی تأثیری گذارد بلکه نقش مهمی در روابط اجتماعی ایفا می کند. دوست خوب میتواند به طور مستقیم سرنوشت ما تغییر دهد و به نابودی یا اوج برساند. انتخاب رفیقی که از محبت فراوانی برخوردار باشد و به ما نیز انتقال دهد یکی از نعمت های الهی است. خداوند کریم نیز بارها و بارها در قرآن به این موضوع تأکید کرده است.

هرجا که قدم نهی زمینم تورا

ای دوست به دوستی قرینیم تو را

عالم توبیینم و نه بینیم تو را

در مذهب عاشقی روا کی باشد

مولانا

منابع و مأخذ:

نهج البلاغه.

آمدی، عبدالواحد، غررالحکم، قم: دار الکتب الاسلامی، ۱۴۱۰ق.